

2 SPORT, CULTUUR EN SOCIALE COHESIE

2 SPORT, CULTUUR EN SOCIALE COHESIE¹

Andries van den Broek en Annet Tiessen-Raaphorst
(Sociaal en Cultureel Planbureau)

Samenvatting

In het sport- en cultuurbeleid is de impliciete en positieve gedachte dat meer deelname aan en contact door sport of cultuur tot meer sociale cohesie leidt, en tot interetnische binding in het bijzonder. De onderbouwing van deze gedachte kent echter drie knelpunten: ten eerste is nog weinig onderzocht of deze effecten er zijn en in welke richting de 'causale pijl' gezet mag worden, ten tweede is er zelden aandacht voor de doelmatigheid van het ingezette middel en ten derde is er weinig aandacht voor specificatie via welke mechanismen en onder welke condities sport of cultuur die externe effecten genereert.

Onderzocht is of en in hoeverre vijf aspecten van sociale cohesie (identificatie met Nederland, vertrouwen, interetnisch contact, respect voor/door moslims, gevoelswarmte) met aspecten van sport- en cultuurdeelname samenhangen. Dat doen we door te bezien of de mate waarin individuen op de aspecten van sociale cohesie 'scoren' verband houdt met de mate waarin ze aan cultuur en sport deelnemen. Dit wordt per etnische groep (Turken, Marokkanen, Surinamers en autochtonen) vastgesteld.

Meer deelname aan cultuur en meer deelname aan sport gaan in alle vier onderzochte etnische groepen hand in hand met meer interetnische vrijetijdscontacten. Daarbij is de causale richting onduidelijk en kan bovendien een achterliggende derde factor de oorzaak van de gevonden samenhangen zijn. Verder is er nauwelijks samenhang tussen deze vormen van vrijetijdsbesteding en de hier onderzochte aspecten van sociale cohesie.

2.1 Inleiding

Het wat, hoe en met wie van vrijetijdsbesteding

Vrijetijdsbesteding geeft een bijzondere mogelijkheid om dieper in te gaan op het fenomeen sociale cohesie. In je vrije tijd kun je meer dan in gebonden situaties (werk, school) kiezen *wat* je doet, *hoe* en *met wie*. De manier waarop mensen het wat, hoe en met wie van hun vrijetijdsbesteding inrichten, laat zien in welke vorm en in welke mate sociale cohesie in de samenleving gestalte gekregen heeft. Kies je in je vrije tijd vooral voor individualistische activiteiten of onderneem je dingen samen met anderen? Indien het laatste het geval is, hoe geef je die gezamenlijke activiteiten dan vorm? Zijn daarin ad hoc verbanden maatgevend, langdurige vriendschappen of georganiseerde verbanden als sportverenigingen en muziekensembles? En met wie ga je in je vrije tijd om? Alleen met 'ons soort mensen', of juist met vogels van diverse pluimage?

Daarnaast zou de vrijetijdsbesteding ook oorzakelijk met sociale cohesie verband houden. In het sportbeleid is er momenteel grote belangstelling voor het (veronderstelde) effect van de deelname aan sport op sociale cohesie. Door te sporten of door een gedeelde voorliefde voor sportevenementen kom je met mensen in contact die je anders misschien niet ontmoet zou hebben. Hetzelfde kan gezegd worden over cultuurbeleid: samen muziek maken of naar een muziek-evenementen gaan, zou een meerwaarde hebben voor sociale binding. De impliciete en positieve gedachte daarbij is dat meer contact tot meer sociale cohesie leidt. Met de groeiende urgentie van het integratievraagstuk groeit in beleidskringen de aandacht voor het veronderstelde effect van de vrijetijdsbesteding op sociale cohesie in het algemeen en op interetnische binding in het bijzonder. Beleidsaspiraties van sportbeleid zijn mede in termen van sociale cohesie en integratie verwoord, zoals het programma *Meedoen* (VWS, 2005; 2008). Uit dergelijke beleidsaspiraties, niet alleen op het gebied van sport, maar ook bij cultuur, spreekt de hoopvolle gedachte dat een grotere deelname als neveneffect een bijdrage levert aan sociale cohesie in multi-etnisch Nederland. Of deze veronderstelde relatie werkelijkheid is, is echter nog weinig onderzocht.

Onderzoeksopzet

Gegevens uit het onderzoek 'Leefsituatie Allochtone Stedelingen' (zie daarover: Van den Broek & Keuzenkamp, 2008) bevatten informatie over sportdeelname² en cultuurdeelname. Daarnaast bevat het bestand gegevens die met sociale cohesie in verband kunnen worden gebracht. In dit hoofdstuk gebruiken we vijf aspecten van sociale cohesie waarvan wordt onderzocht of en in hoeverre ze met vrije tijd samenhangen. Deze aspecten zijn: de mate waarin men zich met Nederland identificeert (in plaats van met de eigen etnische groep), het vertrouwen in andere mensen, de gevoelswarmte tussen allochtonen en autochtonen, de mate waarin men respect voor en door moslims ervaart (in de ogen van Turken en Marokkanen respectievelijk van autochtonen) en de mate waarin allochtonen en autochtonen in hun vrije tijd met elkaar omgaan (zie de concrete vraagformulering in onderstaand kader). Deze vijf aspecten hebben vooral betrekking op binding tussen etnische groepen ('*bridging*', Putnam 2000), minder op de samenhang binnen die groepen ('*bonding*', Putnam 2000). Hoewel sociale cohesie meer een kenmerk van een samenleving is dan van individuen, geven individuele inschattingen toch een beeld van sociale cohesie.

Vraagformulering met betrekking tot de vijf aspecten van sociale cohesie in het survey Leefsituatie Allochtone Stedelingen (2004/2005)

Identificatie met Nederland

De volgende vraag werd per etnische groep specifiek gesteld, hier volgt de vraag zoals voorgelegd aan iemand met een Turkse achtergrond: Hoe voelt u zich: meer Turk of meer Nederlander?

(helemaal Turk; meer Turk dan Nederlander; evenveel Turk als Nederlander; meer Nederlander dan Turk; helemaal Nederlander)

Vertrouwen

Vindt u dat over het algemeen de meeste mensen wel te vertrouwen zijn of vindt u dat men niet voorzichtig genoeg kan zijn in de omgang met mensen?

(wel te vertrouwen; je kan niet voorzichtig genoeg zijn)

Gevoelswarmte allochtonen-autochtonen

Hoe denkt u over verschillende bevolkingsgroepen? Stel u zelf een thermometer voor waarop u dit kunt aangeven. U mag iedere temperatuur tussen 0 en 100 graden gebruiken; 100 graden betekent zeer positieve gevoelens en 0 graden zeer negatieve gevoelens. U mag het helemaal zelf bepalen. U kunt verschillende temperaturen geven maar ook dezelfde.

Respect voor/door moslims

In hoeverre bent u het eens met de volgende stelling:

Turken en Marokkanen: De meeste Nederlanders hebben respect voor de islamitische cultuur.

Autochtonen: De meeste moslims in Nederland hebben respect voor de Nederlandse cultuur.

(helemaal mee eens; mee eens; niet mee eens, niet mee oneens; mee oneens; helemaal mee oneens)

Vrijtijdscontacten allochtonen-autochtonen

Allochtonen: Gaat u in uw vrije tijd vaak, soms of nooit om met (witte) Nederlanders?

Autochtonen: Gaat u in uw vrije tijd vaak, soms of nooit om met allochtone Nederlanders?

(ja, vaak; ja, soms; nee, nooit)

De analyses hebben betrekking op Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en autochtone stedelingen tussen 15 en 64 jaar. In de winter 2004/2005 zijn in de vijftig grootste Nederlandse gemeenten mondelinge vraaggesprekken gevoerd met circa achthonderd personen uit elk van die groepen. De keuze voor deze vier groepen is, behalve door de pragmatische reden van beschikbaarheid van gegevens, ingegeven door de wens om het verband tussen vrijetijdsbesteding en binding onder zowel allochtonen als autochtonen te onderzoeken (binding is geen eenzijdig proces), alsook door de wens om binnen allochtonen onderscheid te kunnen maken tussen een groep die wat dichter bij de Nederlandse samenleving staat (Surinamers) en groepen die daar wat verder vanaf staan (Turken en Marokkanen).

Leeswijzer

In dit hoofdstuk is niet de mate van sociale cohesie aan de orde, maar de vraag of en in hoeverre aspecten van sociale cohesie met aspecten van de vrijetijdsbesteding samenhangen. Dat wordt hier afgelezen door te

bezien of de mate waarin individuen op de aspecten van sociale cohesie 'scoren' verband houdt met de mate waarin ze aan cultuur en sport deelnemen. Dit wordt per etnische groep vastgesteld, zodat steeds per groep duidelijk wordt of er al dan niet een verband bestaat. Concreet gaat het bijvoorbeeld om de vraag of het zo is dat Turken zich meer Nederlander voelen naarmate ze meer sporten, of dat autochtonen in hun vrije tijd meer met allochtonen omgaan naarmate ze cultureel actiever zijn.

Deze verkenning begint met een uiteenzetting van de mogelijkheden en beperkingen om de samenhang tussen sociale cohesie en vrijetijdsbesteding te onderzoeken. Daarbij schetsen we de vijf onderzochte aspecten van sociale cohesie: de mate waarin men zich identificeert met het land waarin men leeft, elkaar vertrouwt, waardeert, respecteert en in vrije tijd etnische grenzen overbrugt (2.2). Vervolgens beschrijven we sportdeelname (2.3) en cultuurparticipatie (2.4) door vier etnische groepen en brengen die met aspecten van sociale cohesie in verband. In de slotparagraaf (2.5) analyseren we tegelijk de samenhang van cultuurparticipatie en sportdeelname met sociale cohesie, om te bezien of en in welke verhouding die twee vormen van vrijetijdsbesteding (gecontroleerd voor onderling doorkruisende effecten van opleiding, leeftijd, arbeidsmarktpositie en migratiegeneratie) met sociale cohesie verband houden.

2.2 Sociale cohesie verder uitgewerkt

Causaliteit? Over de interpretatie van samenhang tussen cohesie en vrijetijdsbesteding

Het is nog weinig onderzocht of de deelname aan sport en/of cultuur als neveneffect een bijdrage levert aan sociale cohesie in multi-etnisch Nederland. Daarnaast is het theoretisch nog niet onderbouwd in welke richting de 'causale pijl' gezet mag worden.

De beleidstheorie vertrekt vanuit de gedachte dat een samenhang tussen vrijetijdsbesteding en sociale cohesie gezien kan worden als bijdrage van bijvoorbeeld cultuur- en sportdeelname aan het schragen van maatschappelijke binding en gemeenschapsgevoel. Vooralsnog is dit effect op sociale cohesie echter een onbewezen aanname. Die aanname wordt bovendien niet algemeen gedeeld. Sociale cohesie geldt in bewegings- en gezondheidsonderzoek niet als uitvloeisel maar veeleer als aanjager van bewegen (Lindström et al., 2003; McNeill et al., 2006; Kamphuis et al., 2007).

Wellicht ligt de waarheid in het midden en beïnvloeden vrijetijdsbesteding en sociale cohesie elkaar wederzijds. Ook in dat geval is vrijetijdsbesteding, conform de beleidstheorie, een potentieel aangrijpingspunt voor beleid ter bevordering van de sociale cohesie. En andersom zouden beleidsinitiatieven ter bevordering van sociale cohesie dan ook positief uit kunnen pakken voor de cultuur- en sportdeelname van de bevolking in het algemeen en van allochtone groepen in het bijzonder.

Ten slotte kan het ook nog zo zijn dat de gevonden verbanden schijnverbanden zijn, in de zin dat vrijetijdsbesteding en sociale cohesie beide blootstaan aan de invloed van een achterliggende derde factor. Deels wordt dat in de analyse ondervangen door enkele persoonskenmerken te controleren. Maar er kan een niet-onderzochte derde factor zijn. Een interpretatie langs die lijn is dat zowel meer deelname aan cultuur en sport als meer sociale cohesie voortvloeien uit een zekere openheid van geest, die er toe uitnodigt om er op uit te gaan om dingen te doen en om anderen te ontmoeten. Binnen diezelfde gedachte is dan bijvoorbeeld een grotere oriëntatie op eigen media onder allochtonen niet zozeer de oorzaak van een geringere identificatie met Nederland, maar zijn beide deel van een onderliggend, meer op het 'eigene' georiënteerd, patroon.

Naast dit gebrek aan duidelijkheid over causaliteit benoemen McCarthy et al. (2004) nog twee andere zwakke punten in de bestudering van effecten van cultuur. Er is zelden aandacht voor de doelmatigheid van het

ingezette middel. In relatie tot dit hoofdstuk bijvoorbeeld voor de vraag of sociale cohesie het efficiëntst via cultuur, sport of iets anders bevorderd kan worden. Ten derde is er weinig aandacht voor specificatie via welke mechanismen en onder welke condities cultuur of sport externe effecten genereert. Een verkenning van Nederlandse literatuur over de relatie tussen vrijetijdsbesteding en sociale cohesie leert dat die Amerikaanse observaties ook hier geldig zijn (o.a. Breedveld, 2003; Breedveld & Van der Meulen, 2003; Duyvendak & Krouwel, 1999; Verweel et al., 2005; Verweel, 2008). In het nog lopende programma *Meedoen Alle Jeugd door Sport* (2006-2011) wordt wel gevolgd of er externe effecten van de stimulering van sportdeelname onder allochtonen zijn. De contacten tussen allochtonen en autochtonen blijken veelal beperkt te blijven tot de verenigingscontext. Daarbuiten wordt de vriendengroep vooral bepaald door de schoolsituatie en de wijk waarin men woont (Hoekman et al., 2008).

De vijf aspecten van sociale cohesie binnen de vier etnische groepen

De vijf aspecten van sociale cohesie zoals in de inleiding genoemd, bekijken we eerst per etnische groep. Allochtonen blijken zich niet overwegend vooral Nederlander te voelen (tabel 1). Bijna de helft van de Turken voelt zich (helemaal of meer) Turk, veertig procent van de Marokkanen voelt zich (helemaal of meer) Marokkaan. Bij Surinamers voelt 'slechts' 25 procent zich primair Surinamer (zie Dagevos et al., 2007). Niettemin hebben allochtonen overwegend positieve gevoelens over autochtonen. Omgekeerd zijn de gevoelens van autochtonen voor allochtonen wat lauwer. De gevoelens van allochtonen onderling zijn overigens eveneens hooguit lauw te noemen (zie Gijsberts & Vervoort, 2007). Allochtonen stellen minder vertrouwen in andere mensen dan autochtonen. Wanneer het vertrouwen in andere mensen als een beïnvloedende factor gezien wordt, vormt het geringere vertrouwen onder allochtonen mogelijk een rem op hun geneigdheid tot binding met andere groepen. De mate waarin moslims en autochtonen over en weer respect voor elkaars cultuur ervaren, ontloopt elkaar weinig. In alle gevallen is de groep die het ermee eens is dat de eigen cultuur door de meeste 'anderen' gerespecteerd wordt de grootste groep, al is dat nooit een meerderheid.

Tabel 1 Aspecten van sociale cohesie naar etnische groep (in procenten en schaalwaardes 0-100)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
identificatie met Nederland (%)				
helemaal ...	19	17	8	.
meer ... dan Nederlander	30	23	17	.
evenveel ... als Nederlander	40	43	46	.
meer Nederlander dan ...	9	13	20	.
helemaal Nederlander	3	3	10	.
vertrouwen in andere mensen (%)				
wel te vertrouwen	35	41	31	60
je kan niet voorzichtig genoeg zijn	65	59	69	40
waardering allochtonen-autochtonen (0-100)				
gevoelenswarmte van 0-100 graden	68	70	71	55
respect voor/door moslims (%)				
helemaal mee eens	8	10	.	5
mee eens	48	40	.	38
niet mee eens, niet mee oneens	18	18	.	20
mee oneens	20	26	.	26
helemaal mee oneens	6	6	.	12

Tabel 1 Aspecten van sociale cohesie naar etnische groep (in procenten en schaalwaardes 0-100)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
vrijtijdscontacten allochtonen-autochtonen (%)				
ja, vaak	29	37	56	16
ja, soms	43	36	29	38
nee, nooit	28	27	15	46
. = niet gevraagd				
Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)				

In de mate waarin autochtonen en allochtonen in hun vrije tijd contacten met elkaar onderhouden, doen zich grote verschillen voor. Surinamers hebben meer contact met autochtonen dan Turken en Marokkanen. Omgekeerd hebben autochtonen in hun vrije tijd nog weer minder contact met allochtonen, hetgeen deels is terug te voeren op een kleinere trefkans: er zijn, ook in de vijftig grootste gemeenten, nu eenmaal minder allochtonen dan autochtonen. Bovendien wonen allochtonen veelal bijeen in enkele stadsdelen, hetgeen de kans dat autochtonen contact met allochtonen onderhouden verder verkleint. Er is daarbij een bescheiden samenhang tussen contacten in de vrije tijd en de gevoelswarmte over de ander. Allochtonen en autochtonen denken iets positiever over elkaar naarmate ze meer met elkaar omgaan (Van den Broek & Van Ingen, 2008).

2.3 Sport en sociale cohesie

Sportdeelname

Hollandse kinderen krijgen het lid zijn van een sportvereniging als het ware met de paplepel ingegoten. Allochtone kinderen krijgen beduidend minder van dat 'sportief kapitaal' (Bourdieu, 1978) mee, voor hen zijn sporten en lid zijn van een sportvereniging minder vanzelfsprekend. Hun ouders sporten niet, en ze zijn meestal niet zo bekend met het instituut van de sportvereniging. Allochtone stedelingen nemen minder deel aan sport dan autochtone stedelingen (tabel 2). Vooral Turken en Marokkanen sporten minder (vgl. Kamphuis & Van den Dool, 2008; Janssens, 1999; Duyvendak et al., 1998; Scheerder & Vanreusel, 2002), waarbij de verschillen vooral zichtbaar zijn bij de eerste generatie. Maar niet alleen onder ouderen, ook tussen kinderen bestaan aanzienlijke verschillen, vooral bij meisjes (vgl. Frelief et al., 2007). De verschillen tussen de etnische groepen zijn bij de vrouwen eveneens groter dan bij de mannen (vgl. Elling, 2002).

Tabel 2 Sportdeelname naar etnische groep (in procenten)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
allen	33	37	47	58
eerste generatie	27	31	40	
tweede generatie	50	55	64	
mannen	39	43	52	60
vrouwen	26	29	43	56
15-24 jaar	48	56	63	71
25-44 jaar	32	34	47	62
45-64 jaar	17	16	34	48
max. basisonderwijs	21	17	30	31

Tabel 2
Sportdeelname naar etnische groep (in procenten)

	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
vbo/mavo/vmbo	40	46	39	41
mbo/havo/vwo	39	53	54	60
hbo/wo	53	58	61	73
gezinsinkomen tot 1000 euro p/maand	25	27	35	64
gezinsinkomen 1000-1500 euro p/maand	24	27	36	40
gezinsinkomen 1500-2250 euro p/maand	31	35	38	44
gezinsinkomen > 2250 euro p/maand	46	40	56	64
geen betaald werk	29	29	42	52
betaald werk	37	46	49	60

a minimaal twaalf keer sporten in het jaar voorafgaand aan het LAS-interview
Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)

Deze vier etnische groepen zijn verschillend in samenstelling qua sociaaldemografische kenmerken, die van invloed kunnen zijn op hun deelname aan sport. Wanneer gecontroleerd wordt voor geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, netto gezinsinkomen en werkzaamheid blijken Turken en Marokkanen nog steeds achter te blijven in hun sportdeelname. Surinamers nemen na controle even vaak deel aan sport als autochtonen. Wanneer alleen gekeken wordt naar de sportdeelname door de tweede generatie allochtonen (met controle voor bovengenoemde kenmerken), is er geen verschil meer tussen de allochtone groepen en de autochtonen (zie ook Breedveld & Van den Broek, 2008). Dat stemt hoopvol voor de toekomst. Als de stijging van het opleidingsniveau onder allochtonen doorzet, mag verwacht worden dat de genoemde verschillen tussen autochtonen en allochtonen op den duur verminderen. Men moet er echter rekening mee houden dat ze wellicht nooit helemaal verdwijnen. Zo zijn onder autochtonen de verschillen in sportdeelname naar opleiding of inkomen de afgelopen twintig jaar tamelijk hardnekkig gebleken (Kamphuis & Van den Dool, 2008). Daar komt de culturele lading van gemengde publieke locaties bij, die voor islamitische vrouwen een belemmering blijft om te sporten.

Lidmaatschap van sportverenigingen

In het lidmaatschap van sportverenigingen komt een nog scherper verschil tussen autochtonen en allochtonen naar voren dan in de sportdeelname zelf. Een op de drie autochtonen van 15-64 jaar is lid van een sportvereniging (tabel 3), bij de allochtonen is dat maar een op de vijf (Marokkanen en Surinamers) of zelfs een op de zeven (Turken). Daarnaast geldt dat mannen, jongeren, hoogopgeleiden, werkenden en mensen met relatief hoge inkomens³ vaker lid zijn. Deze verschillen zijn bij het verenigingslidmaatschap van allochtonen groter dan bij het sporten als zodanig.

Tabel 3
Lidmaatschap van een sportvereniging naar etnische groep (in procenten)

	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
allen	14	18	22	37
eerste generatie	10	14	17	
tweede generatie	28	32	35	
mannen	20	23	29	38
vrouwen	8	12	15	35

Tabel 3 Lidmaatschap van een sportvereniging naar etnische groep (in procenten)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
15-24 jaar	24	31	34	50
25-44 jaar	14	16	22	39
45-64 jaar	4	6	12	28
max. basisonderwijs	7	6	7	22
vbo/mavo/vmbo	13	26	20	30
mbo/havo/vwo	22	23	26	36
hbo/wo	31	37	32	44
gezinsinkomen tot 1000 euro p/maand	9	6	11	34
gezinsinkomen 1000-1500 euro p/maand	10	10	11	24
gezinsinkomen 1500-2250 euro p/maand	13	17	20	29
gezinsinkomen > 2250 euro p/maand	21	29	27	39
geen betaald werk	10	12	17	29
betaald werk	19	25	25	38
Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)				

Wanneer gecontroleerd wordt voor geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, netto gezinsinkomen en werkzaamheid zijn Turken en Marokkanen nog steeds minder vaak lid van een sportvereniging dan autochtonen. Surinamers zijn na controle wel even vaak lid. Wanneer de tweede generatie wordt uitgelicht (en gecontroleerd voor achtergrondkenmerken) dan zijn Marokkanen en Surinamers even vaak lid van een sportvereniging als autochtonen. Turken van de tweede generatie zijn minder vaak lid (zie ook Breedveld & Van den Broek, 2008).

Degenen die in clubverband sporten, is gevraagd naar de etnische achtergrond van de andere leden van de club waartoe men behoort. 'Club' is daarbij niet ingeperkt tot de sportvereniging, maar kan ook verwijzen naar bijvoorbeeld een sportschool of een fitnesscentrum (tabel 4). Marokkaanse en vooral Turkse sporters sporten vaker dan Surinamers bij een club met voornamelijk niet-westerse leden. Surinamers sporten vaker in een gemengd gezelschap.

Tabel 4 Etnische samenstelling van het ledenbestand van de betrokken sportclubs, naar etnische groep (in procenten van de sporters die zich voor hun sport lid voelen van een club)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
voornamelijk westers	42	38	31	-
voornamelijk eigen groep	12	6	4	78
half westers / half eigen groep	7	6	6	19
diverse groepen	39	50	59	3
	100	100	100	100
Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)				

In alle etnische groepen zijn de sporters die lid zijn van een sportvereniging, vaker lid van een club met overwegend westerse leden dan de sporters die lid zijn van bijvoorbeeld een fitnesscentrum. Sportverenigingen zijn kennelijk 'blanker' dan sportscholen (Breedveld & Van den Broek, 2008).

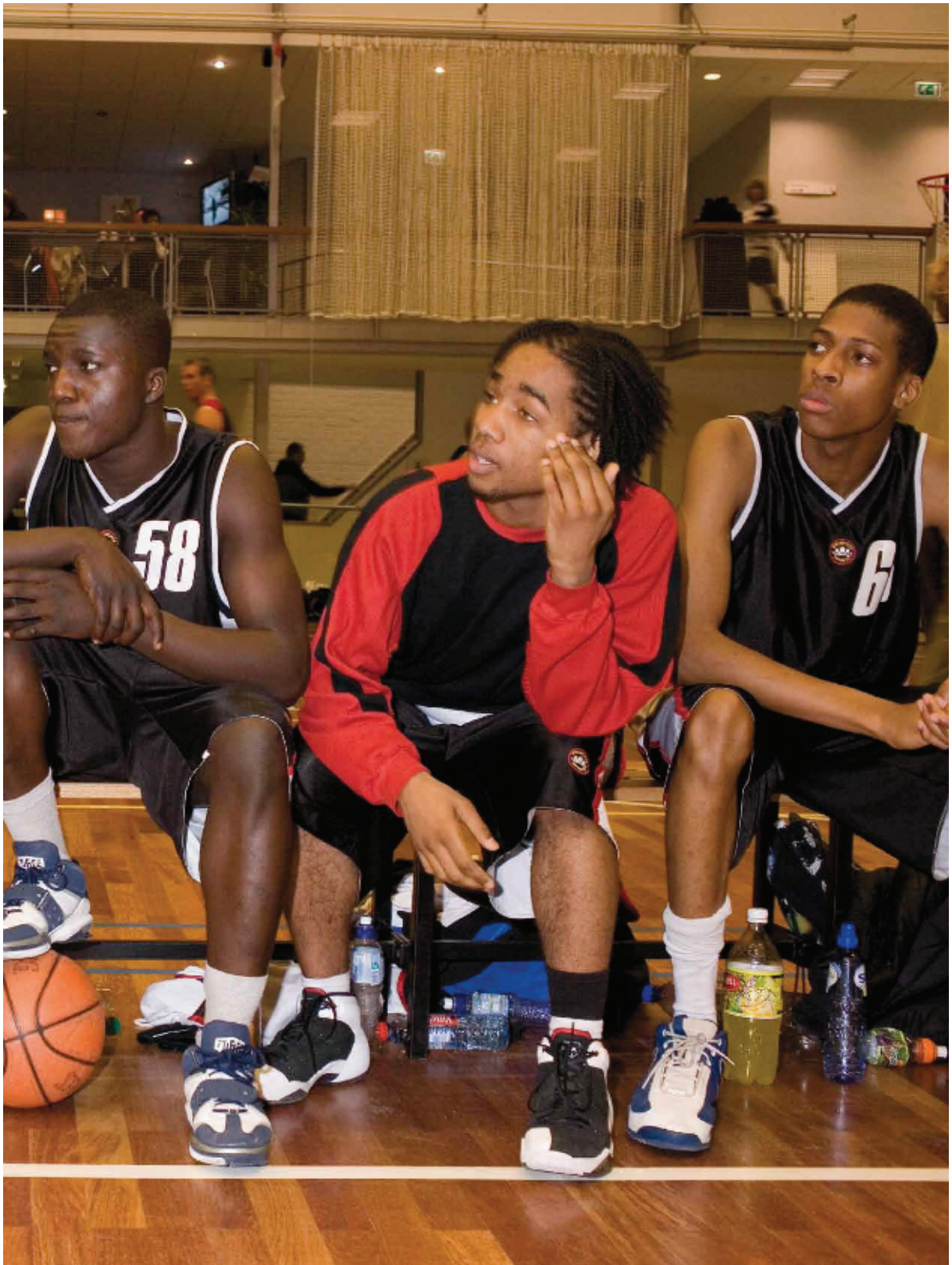
Sportdeelname en sociale cohesie

Zoals hiervoor is beschreven, is sportdeelname ongelijk over de etnische groepen verdeeld. Onder autochtonen ligt die het hoogst, onder Turken en Marokkanen het laagst. Hetzelfde patroon doet zich voor bij sportlidmaatschappen. Controle voor opleidingsniveau en migratiegeneratie maakt die verschillen wel kleiner, maar niet ongedaan. Bestaat er conform de beleidsverwachting binnen de verschillende etnische groepen een relatie van sportdeelname en -lidmaatschap met sociale cohesie? Dat is maar zeer ten dele het geval, na controle eigenlijk alleen bij identificatie met Nederland en bij interetnische vrijetijdscontacten (tabel 5).

Tabel 5 Verband tussen sportdeelname en sociale cohesie naar etnische groep (gecontroleerd voor opleiding, leeftijd, betaald werk en bij allochtonen voor migratiegeneratie)								
	Turken		Marokkanen		Surinamers		autochtonen	
w = waargenomen / g = gecontroleerd	w	g	w	g	w	g	w	g
identificatie met Nederland								
frequentie sport	+	+	+	0	+	0	.	.
is lid sportvereniging/sportschool	++	+	+	+	0	0	.	.
vertrouwen in andere mensen								
frequentie sport	0	0	0	0	+	0	+	+
is lid sportvereniging/sportschool	0	0	0	0	0	0	0	0
gevoelswarmte allochtonen-autochtonen								
frequentie sport	0	0	0	0	0	0	+	0
is lid sportvereniging/sportschool	0	0	0	0	0	0	0	0
respect voor/door moslims								
frequentie sport	0	0	0	0	.	.	+	0
is lid sportvereniging/sportschool	0	0	0	0	.	.	0	0
vrijetijdscontacten allochtonen-autochtonen								
frequentie sport	++	++	++	+	++	++	+	+
is lid sportvereniging/sportschool	+	0	+	0	+	0	0	0
. = niet gevraagd								
0 = geen verband ($p \geq .05$); +/- = zwak verband ($p < .05$, $-.20 \leq \beta \leq .20$); ++/-- = duidelijk verband ($p < .05$, $\beta < -.20$ of $> .20$)								
Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)								

Binnen elke etnische groep geldt dat wie meer sport ook meer interetnische vrijetijdscontacten heeft. Hier geldt het voorbehoud met betrekking tot causaliteit. Sportdeelname en interetnische vrijetijdscontacten kunnen beide uit een meer uithuizig leefpatroon voortkomen. Na controle houdt lidmaatschap van sportverenigingen geen verband met interetnische vrijetijdscontacten. Dit terwijl vanuit de beleidsgedachte juist een toegevoegde waarde aan het verenigingslidmaatschap wordt toegedicht.

Het tweede patroon is dat sportdeelname en sportlidmaatschap onder Turken en Marokkanen verband houdt met identificatie met Nederland. Naarmate Turkse stedelingen meer sporten c.q. lid zijn van een sportvereniging, is hun identificatie met Nederland sterker. Voor Marokkaanse stedelingen doet alleen het lidmaatschap ter zake. Buiten interetnische contacten gerekend, hangt sport onder Surinamers en autochtonen weinig samen met sociale cohesie. Sportdeelname houdt binnen de diverse groepen niet

of nauwelijks verband met vertrouwen in andere mensen, met de gevoelswarmte tussen allochtonen en autochtonen of met gevoelens van respect voor en door moslims.

Een tussentijdse conclusie luidt dat de analyse van deze gegevens weinig evidentie oplevert dat er een samenhang bestaat tussen sportdeelname en sociale cohesie. Deels is er geen samenhang, en waar die er wel is heerst onduidelijkheid over de interpretatie ervan.

2.4 Cultuurparticipatie en sociale cohesie

Het brede spectrum aan vormen van cultuurparticipatie is voor deze analyse in een vierdeling gevat. De gangbare driedeling in canonieke cultuurdeelname (bezoek musea, toneel, klassieke muziek), populaire cultuurdeelname (bezoek film, popmuziek, cabaret, musical en dance) en kunstbeoefening (tekenen, schilderen, musiceren, etc.) is aangevuld met de categorie informele cultuurdeelname. De achterliggende gedachte is dat door alleen naar 'westerse' cultuuruitingen te vragen, mogelijk een heel circuit aan allochtone cultuurdeelname in eigen kring ongezien zou blijven. Daarom is gevraagd naar het bijwonen van uitvoeringen van muziek en theater op feesten.

Deelname aan canonieke cultuur

Aan (westerse) canonieke cultuur (bezoek aan toneel, klassieke muziek of museum) hebben Turkse en Marokkaanse stedelingen het minst deel, autochtone stadsbewoners het meest, met een middenpositie voor Surinaamse stedelingen (tabel 6). Bij Marokkanen en vooral bij Surinamers is het canonieke cultuurbereik onder vrouwen hoger dan onder mannen. Het onderscheid naar leeftijd overlapt in belangrijke mate met dat naar migratiegeneratie. De verschillen tussen etnische groepen zijn onder jongeren kleiner dan onder ouderen. Waar canoniek cultuurbereik bij autochtonen wat hoger ligt onder ouderen, is dat verband met leeftijd onder de andere etnische groepen juist omgekeerd: hoe jonger, hoe meer canonieke cultuurparticipatie. Meer dan op levensfase is dit laatste terug te voeren op de mate van vertrouwdheid met de Nederlandse c.q. westerse cultuur en culturele canon. Binnen elke etnische groep geldt dat hoe hoger de genoten (of huidige) opleiding is en hoe beter men de Nederlandse taal machtig is, hoe groter het cultuurbereik.

Tabel 6 Deelname aan canonieke cultuur naar etnische groep (minstens één bezoek in afgelopen jaar, in procenten)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
allen	28	28	40	58
eerste generatie	25	23	37	-
tweede generatie	38	42	47	-
mannen	28	26	35	58
vrouwen	28	30	44	58
15-24 jaar	38	40	45	57
25-44 jaar	28	25	37	56
45-64 jaar	15	18	39	61
max. basisonderwijs	19	13	28	29
vbo/mavo/vmbo	27	30	31	36
mbo/havo/vwo	36	41	39	57
hbo/wo	53	49	67	78

Tabel 6 Deelname aan canonieke cultuur naar etnische groep (minstens één bezoek in afgelopen jaar, in procenten)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
spreekt goed Nederlands	34	35	40	58
spreekt redelijk Nederlands	23	15	--	--
spreekt matig Nederlands	21	16	--	--
spreekt slecht Nederlands	12	15	--	--
gezinsinkomen tot 1000 euro p/maand	20	21	33	64
gezinsinkomen 1000-1500 euro p/maand	21	18	30	43
gezinsinkomen 1500-2250 euro p/maand	28	31	35	47
gezinsinkomen > 2250 euro p/maand	36	37	47	67
Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)				

Het bereik van canonieke culturele instellingen is onder allochtonen ook na controle (geslacht, leeftijd, opleiding, taalbeheersing en inkomen) nog aanzienlijk kleiner dan onder autochtonen, al zijn de verschillen kleiner geworden. Binnen de tweede generatie onderscheiden alleen de Turken zich nog (na controle) van de autochtonen.

Deelname aan populaire cultuur

Betreffen verschillen in cultuurdeelname vooral de cultuur met hoofdletter C, maar minder de populaire cultuur (cabaret, popconcert, dance, musical, film)? Dat ligt voor de hand, aangezien de populaire cultuur minder gebonden is aan westerse cultuur en daardoor een lagere drempel heeft. In alle etnische groepen is het percentage deelnemers aan populaire cultuur dan ook groter (tabel 7). Dat blijkt voornamelijk te komen door het bioscoopbezoek. De verschillen tussen etnische groepen blijven echter bestaan. Opnieuw verschillen Turken en Marokkanen het sterkst van autochtonen. Het grotere en wat gelijkere bereik van de populaire cultuur is deels te danken aan de grote aantrekkingskracht van die cultuur op de tweede generaties. Het bereik van het populaire cultuuraanbod is onder die generaties zelfs hoger dan onder autochtonen. Bij Turken en Marokkanen blijft de toeloop van vrouwen naar populaire cultuur wat achter op die van mannen. Binnen elk van de vier etnische groepen kent populaire cultuur meer bezoekers onder jongeren dan onder ouderen. Opvallend weinig oudere Turken en Marokkanen bezoeken uitingen van populaire cultuur. Vooral allochtonen met een goede beheersing van de Nederlandse taal voelen zich tot het populaire cultuuraanbod aangetrokken.

Tabel 7 Deelname aan populaire cultuur naar etnische groep (minstens één bezoek in afgelopen jaar, in procenten)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	Autochtonen
allen	55	48	73	79
eerste generatie	45	37	66	-
tweede generatie	83	87	91	-
mannen	60	50	74	78
vrouwen	49	46	73	79
15-24 jaar	83	83	90	96
25-44 jaar	55	42	76	80
45-64 jaar	17	16	56	69
max. basisonderwijs	30	21	46	50
vbo/mavo/vmbo	64	55	69	68

Tabel 7 Deelname aan populaire cultuur naar etnische groep (minstens één bezoek in afgelopen jaar, in procenten)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	Autochtonen
mbo/havo/vwo	76	71	84	82
hbo/wo	83	85	88	89
spreekt goed Nederlands	72	67	74	79
spreekt redelijk Nederlands	40	22	--	--
spreekt matig Nederlands	29	17	--	--
spreekt slecht Nederlands	17	6	--	--
gezinsinkomen tot 1000 euro p/maand	39	36	57	80
gezinsinkomen 1000-1500 euro p/maand	44	32	62	69
gezinsinkomen 1500-2250 euro p/maand	53	50	70	69
gezinsinkomen > 2250 euro p/maand	75	58	81	84
Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)				

Net als bij canonieke cultuur worden ook bij populaire cultuur de verschillen in deelname tussen allochtonen en autochtonen kleiner na controle voor achtergrondkenmerken. Het bereik van populaire cultuur wordt geremd met het oplopen van de leeftijd, door een slechte beheersing van het Nederlands en door een laag inkomen. De waarneming dat tweede generatie allochtonen in grotere getale populaire cultuur bezoeken dan autochtonen houdt na controle geen stand. Het wegvallen van dit aanvankelijke verschil duidt erop dat er inderdaad sprake was van een vertekening op basis van leeftijd, doordat de gemiddelde leeftijd van de tweede generatie allochtonen lager is dan van (alle) autochtonen.

Deelname aan informele cultuur

Cultuurdeelname door allochtonen beperkt zich echter niet tot canonieke en populaire cultuur. Deelname aan culturele activiteiten in eigen kring spelen een belangrijke rol: er worden veel feesten met optredens georganiseerd buiten de gevestigde (westerse) instellingen van cultuur (Pires, 2001). De deelname aan informele cultuur zoals feesten met live muziek en met live theater (toneel, cabaret, stand-up) kent een heel andere verdeling over de etnische groepen dan de deelname aan canonieke en populaire cultuur (tabel 8). Deze vorm van deelname is veel minder scheef verdeeld, waarbij dit keer de autochtonen degene zijn die het minst deelnemen. Anderzijds heeft informele cultuurparticipatie onder allochtonen niet zoveel meer ingang gevonden dan onder autochtonen, dat het de ongelijkheid in canonieke en populaire cultuurdeelname compenseert. Bijzonder aan de informele cultuurdeelname is tevens dat de eerste generatie allochtonen hier in meerderheid deel aan heeft, wat ook is weerspiegeld in het geringe onderscheid naar leeftijd. Beheersing van het Nederlands en inkomen spelen bij deze vorm van cultuurdeelname een geringere rol. Zelfs opleidingsniveau brengt niet de gebruikelijke verschillen in de mate van participatie teweeg, met uitzondering van autochtonen, waar dit type feesten vooral iets voor hoger opgeleiden blijkt te zijn.

Tabel 8 Deelname aan informele cultuur naar etnische groep (minstens één bezoek in afgelopen jaar, in procenten)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
allen	66	59	68	60
eerste generatie	63	57	66	n.v.t.
tweede generatie	73	65	72	n.v.t.
mannen	65	53	68	62

Tabel 8 Deelname aan informele cultuur naar etnische groep (minstens één bezoek in afgelopen jaar, in procenten)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
vrouwen	66	65	68	57
15-24 jaar	72	66	72	72
25-44 jaar	66	59	66	66
45-64 jaar	57	46	67	47
max. basisonderwijs	59	46	56	28
vbo/mavo/vmbo	65	58	61	50
mbo/havo/vwo	72	70	73	58
hbo/wo	79	76	80	73
spreekt goed Nederlands	69	66	68	60
spreekt redelijk Nederlands	62	44	--	--
spreekt matig Nederlands	64	49	--	--
spreekt slecht Nederlands	56	54	--	--
gezinsinkomen tot 1000 euro p/maand	58	51	55	54
gezinsinkomen 1000-1500 euro p/maand	65	50	63	48
gezinsinkomen 1500-2250 euro p/maand	66	64	73	54
gezinsinkomen > 2250 euro p/maand	76	68	71	68
Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)				

Na controle voor achtergrondkenmerken kent de informele cultuur onder Turken, Marokkanen en Surinamers nog steeds een groter bereik dan onder autochtonen. Bij de tweede generatie verschilt na controle alleen informele cultuurdeelname van Turken (significant) van die van autochtonen. Turken van de tweede generatie doen vaker mee aan informele cultuur dan autochtonen.

Amateurkunstbeoefening

Amateurkunstbeoefening⁴ als vorm van vrijetijdsbesteding kent onder Turkse en Marokkaanse stedelingen minder deelnemers dan onder Surinamers en autochtonen, die onderling in dit opzicht betrekkelijk weinig van elkaar verschillen (tabel 9). Tweede generatie allochtonen doen vaker aan amateurkunst dan hun ouders. Hier geboren Turken en Marokkanen blijven in dit opzicht nog maar weinig bij autochtonen achter, de tweede generatie Surinamers toont zich hier zelfs veel actiever dan de gemiddelde autochtoon. Amateurkunstbeoefening is maar weinig aan sekse gebonden. Jongeren doen vaker aan amateurkunst dan ouderen, vooral binnen de allochtone groepen. Het bereik van amateurkunstbeoefening is kleiner onder de lager opgeleiden, en verreweg het laagst onder laagopgeleide Turken en Marokkanen. Ook een gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal is een belemmering om aan amateurkunst te doen. Inkomen is weinig op amateurkunstbeoefening van invloed.

Tabel 9 Amateurkunstbeoefening naar etnische groep (minstens één activiteit in afgelopen jaar, in procenten)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
allen	23	22	36	43
eerste generatie	17	17	27	n.v.t.
tweede generatie	39	38	58	n.v.t.
mannen	25	20	36	44
vrouwen	21	24	36	42
15-24 jaar	45	38	62	53
25-44 jaar	19	19	31	44
45-64 jaar	6	8	24	38
max. basisonderwijs	8	9	19	30
vbo/mavo/vmbo	30	29	29	28
mbo/havo/vwo	35	33	42	45
hbo/wo	40	33	51	54
spreekt goed Nederlands	34	28	37	43
spreekt redelijk Nederlands	15	15	--	--
spreekt matig Nederlands	5	9	--	--
spreekt slecht Nederlands	1	14	--	--
gezinsinkomen tot 1000 euro p/maand	20	15	28	43
gezinsinkomen 1000-1500 euro p/maand	11	15	25	44
gezinsinkomen 1500-2250 euro p/maand	20	17	34	34
gezinsinkomen > 2250 euro p/maand	22	14	28	45
Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)				

Het bereik van amateurkunstbeoefening ligt vooral onder Turken en Marokkanen een stuk lager dan onder autochtonen na controle voor achtergrondkenmerken. Dit geldt ook voor de tweede generatie van Turken en Marokkanen. Surinamers van de tweede generatie doen even vaak aan amateurkunstbeoefening als autochtonen.

Cultuurparticipatie en sociale cohesie

Zoals hiervoor is beschreven: cultuurdeelname is ongelijk over de etnische groepen verdeeld. Onder autochtonen ligt die het hoogst, onder Turken en Marokkanen het laagst. Controle voor achtergrondkenmerken maakt die verschillen wel kleiner, maar niet ongedaan. Wordt daar de controle voor migratiegeneratie aan toegevoegd, dan blijken met name Turken nog te verschillen van de autochtonen. Bestaat er binnen de vier etnische groepen een verband tussen cultuurparticipatie en sociale cohesie? Dat blijkt slechts op onderdelen het geval (tabel 10), met een duidelijke concentratie bij interetnische vrijetijdscontacten en onder autochtonen.

Tabel 10 Verband tussen cultuurparticipatie en sociale cohesie naar etnische groep (gecontroleerd voor opleiding, leeftijd, betaald werk en bij allochtonen voor migratiegeneratie)								
	Turken		Marokkanen		Surinamers		autochtonen	
w = waargenomen / g = gecontroleerd	w	g	w	g	w	g	w	g
identificatie met Nederland								
canonieke cultuur	0	0	+	0	+	0	.	.
populaire cultuur	+	+	+	+	+	+	.	.
informele cultuur	0	0	0	0	0	0	.	.
kunstbeoefening	0	0	+	0	0	0	.	.
vertrouwen in andere mensen								
canonieke cultuur	0	0	0	0	+	0	++	+
populaire cultuur	0	0	0	0	+	0	+	+
informele cultuur	0	0	0	0	0	0	+	0
kunstbeoefening	0	0	0	0	0	0	+	+
gevoelenswarmte allochtonen-autochtonen								
canonieke cultuur	0	0	+	0	0	0	+	+
populaire cultuur	0	0	+	0	0	+	+	0
informele cultuur	0	0	0	0	0	0	+	0
kunstbeoefening	0	0	0	0	0	0	+	+
respect voor/door moslims								
canonieke cultuur	0	0	-	0	.	.	++	++
populaire cultuur	+	0	-	0	.	.	+	+
informele cultuur	0	0	0	0	.	.	+	+
kunstbeoefening	0	0	-	-	.	.	+	+
vrijetijdscontacten allochtonen-autochtonen								
canonieke cultuur	++	+	++	+	++	+	+	+
populaire cultuur	++	++	++	++	++	++	+	+
informele cultuur	++	+	++	+	+	+	+	+
kunstbeoefening	++	+	++	+	+	+	+	+
. = niet gevraagd								
0 = geen verband ($p \geq .05$); +/- = zwak verband ($p < .05$, $-.20 \leq \beta \leq .20$); ++/-- = duidelijk verband ($p < .05$, $\beta < -.20$ of $> .20$)								
Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)								

Veruit het sterkst is het verband tussen cultuurparticipatie en interetnische vrijetijdscontacten. Dat bestaat binnen elke groep, zij het onder autochtonen minder geprononceerd. Tegelijk is dit echter het minst ondubbelzinnige van de onderzochte verbanden, omdat cultuurparticipatie en interetnische vrijetijdscontacten beide getuigen van een zekere openheid van geest en een zekere geneigdheid er op uit te gaan. Het is dus allerm minst duidelijk dat hier sprake is van een oorzakelijk verband. Het kan ook gaan om twee kanten van dezelfde medaille.

Onder autochtonen gaat cultuurparticipatie vrijwel over de hele breedte samen met meer tekenen van sociale cohesie. Verder gaat binnen elk van de allochtone groepen meer deelname aan populaire cultuur gepaard met een wat sterkere identificatie met Nederland, een verband dat (na controle) bij andere vormen van

cultuurdeelname niet bestaat. Onder allochtonen hangt cultuurparticipatie (na controle) nauwelijks samen met vertrouwen in andere mensen, met gevoelswarmte voor autochtonen en met het gevoel dat autochtonen de islamitische cultuur respecteren.

Net als bij sport is ook bij cultuur de tussentijdse conclusie dat de uitkomsten geen brede steun opleveren voor de gedachte aan een samenhang tussen cultuurdeelname en sociale cohesie. En waar die samenhang het duidelijkst is, is de interpretatie ervan onduidelijk (bij interetnische contacten) of lijkt er sprake van een goeddeels alleen voor autochtonen geldende samenhang.

2.5 Sport, cultuur en sociale cohesie in multi-etnisch Nederland

Waar hierboven meerdere aspecten van de vrijetijdsbesteding met een element van sociale cohesie verband bleken te houden, zijn die in een slotanalyse tegelijk geanalyseerd. In deze analyse komt tot uiting welke van de onderzochte aspecten er toe doen. Tabel 11 bevat een overzicht van de verbanden tussen vrijetijdsbesteding en sociale cohesie die dan binnen de vier etnische groepen boven komen drijven (na controle voor mogelijk interveniërende achtergrondvariabelen).

Tabel 11 Verband tussen sociale cohesie en sport en cultuur naar etnisch groep (stedelingen 15-65 jaar, gecontroleerd voor opleiding, leeftijd, werkzaamheid en bij allochtonen voor migratiegeneratie)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
identificatie met Nederland			populaire cultuur +	-
vertrouwen in andere mensen				sport +
gevoelswarmte allochtonen-autochtonen			populaire cultuur +	canonieke cultuur +
respect voor/door moslims		kunst-beoefening -	-	canonieke cultuur ++
vrijetijdscontacten allochtonen-autochtonen	populaire cultuur +	kunst-beoefening +	populaire cultuur +	informele cultuur +
	informele cultuur +	sport +	sport +	kunst-beoefening +
	sport +			sport +
- niet gevraagd				
+/- = zwak verband ($p < .05$, $-.20 \leq \beta \leq .20$); ++/-- = duidelijk verband ($p < .05$, $\beta < -.20$ of $> .20$)				
Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)				

Tabel 11 nodigt uit tot het maken van diverse vergelijkingen. Welk element van sociale cohesie hangt vooral met vrijetijdsbesteding samen, binnen welke groep zijn er de meeste verbanden en welk aspect van de vrijetijdsbesteding houdt vooral met sociale cohesie verband? Bij dergelijke vergelijkingen dient te worden bedacht dat de 'trekants' op het vinden van verbanden niet in alle gevallen even groot is. Identificatie met Nederland is niet aan autochtonen gevraagd, respect voor/door moslims niet aan Surinamers. Wel is in deze en eerdere analyses de grootte van de diverse groepen teruggewogen naar de kleinste groep, zodat verschillen in aantallen respondenten per groep niet van invloed zijn op de kans dat er (statistisch significante) verbanden gevonden worden.

Welke aspecten van sociale cohesie hangen met vrijetijdsbesteding samen?

Van de vijf onderzochte aspecten van sociale cohesie houdt alleen het onderhouden van interetnische vrijetijdscontacten binnen elke etnische groep met cultuur en sport als vrijetijdsbesteding samen. In elke groep gaan meer deelname aan (wisselende aspecten van) cultuur alsook meer sportdeelname hand in hand met meer interetnische vrijetijdscontacten. Bij cultuur houdt alleen de canonieke cultuurdeelname daar geen verband mee, de andere drie vormen van cultuurdeelname vertonen elk twee keer zo'n samenhang. De samenhangen tussen vrijetijdsbesteding en vrijetijdscontacten zijn niet ondubbelzinnig. Het kan hier om twee kanten van dezelfde medaille gaan. Zowel cultuur- en sportparticipatie als interetnische vrijetijdscontacten wijzen op een openheid van geest en een geneigdheid er op uit te gaan. Wellicht is er geen sprake van een oorzakelijk verband tussen vrijetijdsbesteding en vrijetijdscontacten, maar van een gedragspatroon dat uit dezelfde houding voortvloeit. Iemand die 'open minded' en uithuizig is, zal zowel meer aan sport en/of cultuur doen alsook meer interetnische vrijetijdscontacten hebben dan iemand die 'narrow minded' thuis zit. Daarmee bestaat er op de keper beschouwd geen verband tussen vrijetijdsbesteding en vrijetijdscontacten, maar gaan ze vanwege die achterliggende houding wel hand in hand.

Bij de overige aspecten van sociale cohesie is de samenhang met de vrijetijdsbesteding gering. De identificatie met Nederland is onder Surinamers wat groter naarmate ze meer aan canonieke cultuur doen. Het vertrouwen in andere mensen vertoont alleen enig verband met sportdeelname onder autochtonen, de gevoelswarmte tussen allochtonen en autochtonen alleen met deelname aan populaire cultuur onder Surinamers en met deelname aan canonieke cultuur onder autochtonen. Ook bij het gevoel van respect voor de eigen cultuur tekenen zich slechts twee samenhangen af: Marokkanen die meer aan kunstbeoefening doen ervaren minder respect voor de islamitische cultuur, autochtonen die meer aan canonieke cultuur deelhebben ervaren meer respect van moslims voor de westerse cultuur.

Hoe zijn die samenhangen over de etnische groepen verdeeld?

Ook bij het aantal samenhangen per etnische groep speelt de ongelijke trefkans een rol. Bij Turken en Marokkanen werden vijftientig verbanden onderzocht, bij Surinamers en autochtonen twintig. Ondanks de bij voorbaat grotere trefkans onder Turken en Marokkanen, wordt binnen die twee groepen slechts drie maal een verband aangetroffen, tegen vier bij Surinamers en zes bij autochtonen (tabel 12). Dit betekent dat het aandeel positieve verbanden tussen vrijetijdsbesteding en sociale cohesie het laagst is bij Turken en Marokkanen, de groepen waar uit oogpunt van integratie de grootste (beleids)uitdaging ligt. Juist binnen deze groepen maakt het voor de mate van sociale cohesie weinig uit of men wel of niet aan cultuur of sport doet. Nadere analyse leverde op dat dit voor de tweede generaties binnen die groepen in dezelfde mate geldt als voor de eerste generatie.

Afgezet tegen het aantal onderzochte verbanden is het aandeel aangetroffen verbanden tussen vrijetijdsbesteding en sociale cohesie het grootst onder autochtonen. Enerzijds geldt dus ook onder hen dat er overwegend geen verband tussen vrijetijdsbesteding en sociale cohesie werd gevonden. Maar dat geldt onder autochtonen minder vaak dan onder allochtonen. Dit roept de vraag op of de gedachte dat vrijetijdsbesteding en sociale cohesie samenhangen (of vanuit de beleidstheorie geformuleerd: de gedachte dat via vrijetijdsbesteding sociale cohesie te bevorderen zou zijn) wellicht van een autochtone bias getuigt. Een verband dat onder autochtonen tot op zekere hoogte bestaat, hoeft niet als vanzelf ook onder allochtonen te bestaan.

Wat hangt meer met sociale cohesie samen: cultuur of sport?

In de eerdere analyses waren meer aspecten van cultuurdeelname in de analyses ingebracht dan van

sportdeelname. Dit vertekent een vergelijking van het aantal samenhangen met sociale cohesie tussen beide aspecten van de vrijetijdsbesteding. Met het oog op een zuiverder vergelijking zijn die twee vormen van de vrijetijdsbesteding beide tot één enkele variabele teruggebracht en tegelijk met de aspecten van sociale cohesie in verband gebracht (tabel 12). Op basis van deze gelijke trefkans is het beeld dat vooral cultuurdeelname (9 treffers) meer met sociale cohesie samenhangt dan sportdeelname (6 treffers).

Tabel 12 Verband vrijetijdsbesteding (cultuur en sport) en sociale cohesie naar etnische groep (stedelingen 15-65 jaar, gecontroleerd voor opleiding, leeftijd, werkzaamheid en, bij allochtonen, voor migratiegeneratie)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
identificatie met Nederland				
cultuur	+	0	0	.
sport	+	0	0	.
vertrouwen in andere mensen				
cultuur	0	0	0	+
sport	0	0	0	+
gevoelswarmte allochtonen-autochtonen				
cultuur	0	0	+	+
sport	0	0	0	0
respect voor/door moslims				
cultuur	0	0	.	++
sport	0	0	.	0
vrijetijdscontacten allochtonen-autochtonen				
cultuur	++	++	++	+
sport	++	+	++	+
. = niet gevraagd				
0 = geen verband ($p \geq .05$); +/- = zwak verband ($p < .05$, $-.20 \leq \beta \leq .20$); ++/-- = duidelijk verband ($p < .05$, $\beta < -.20$ of $> .20$)				
Bron: SCP/CBS: LAS (2004/2005)				

Waar cultuur en sport met sociale cohesie verband houden, geldt steevast dat meer deelname hand in hand gaat met meer sociale cohesie. Bij cultuurdeelname is dat wat vaker het geval dan bij sportdeelname (cf. Van der Meulen, 2007). Dit laatste type bevinding komt tegemoet aan één van de kritiekpunten op onderzoek naar effecten van cultuur, namelijk dat er geen oog is voor effectiviteit en efficiëntie van cultuur in vergelijking tot andere middelen (McCarthy, 2004). Cultuur lijkt in dit opzicht 'effectiever' (even voorbijgaand aan causaliteitsvraagstuk) dan sport. Bij gebrek aan informatie over de daartoe ingezette middelen is echter geen uitspraak over efficiëntie (opbrengst in relatie tot kosten) mogelijk.

Hangt de context van vrijetijdsbesteding met sociale cohesie samen?

Een ander kritiekpunt op het onderzoek naar de effecten van cultuur (McCarthy, 2004) is dat slechts zelden wordt gespecificeerd via welke mechanismen en onder welke condities zich externe effecten voordoen. In het licht van dit kritiekpunt valt opeens op dat ook de beleidsaspiraties weinig specifiek zijn verwoord. Cultuur en sport zouden bijdragen aan sociale samenhang, gemeenschapsgevoel, overdracht van waarden en normen en maatschappelijke binding, waarbij niet wordt gespecificeerd welk type cultuur- en sportdeelname onder welke omstandigheden welk effect zou hebben.

Helaas zijn de hier bestudeerde gegevens ook niet erg geschikt om die mechanismen en condities wel te analyseren. Eigenlijk is dat alleen op het gebied van sportdeelname enigszins mogelijk. Sporters is gevraagd naar de etnische achtergrond van degenen met wie ze sporten (dit werd alleen gevraagd aan sporters die in clubverband aan sport doen). Daardoor kan behalve de samenhang tussen sociale cohesie en de mate van sportdeelname (hierboven) ook de samenhang worden vastgesteld tussen sociale cohesie en sporten in eigen kring versus etnisch gemengd sporten (tabel 13).

Tabel 13 Verband etnisch gemengd sporten en sociale cohesie naar etnische groep (sporters in georganiseerd verband, 15-65 jaar, gecontroleerd voor opleiding, leeftijd, werkzaamheid en, bij allochtonen, voor migratiegeneratie)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
identificatie met Nederland	0	0	+	.
vertrouwen in andere mensen	0	0	+	0
gevoelswarmte allochtonen-autochtonen	0	0	+	0
respect voor/door moslims	0	0	.	0
vrijtijdscontacten allochtonen-autochtonen	0	0	+	0
. = niet gevraagd				
0 = geen verband ($p \geq .05$); +/- = zwak verband ($p < .05$, $-.20 \leq \beta \leq .20$); ++/-- = duidelijk verband ($p < .05$, $\beta < -.20$ of $> .20$)				
Bron: SCP/CBS: LAS (2004/2005)				

Onder Surinaamse sporters blijkt de mate waarin men vooral etnisch gemengd sport (in plaats van vooral in eigen kring) over de gehele breedte met sociale cohesie samen te hangen. Hoe gemengder de sportbeoefening, des te meer men zich Nederlander voelt, andere mensen vertrouwt, autochtonen waardeert en vrijtijdscontacten met ze heeft. In scherp contrast daarmee bestaat er onder Turkse, Marokkaanse en autochtone stedelingen geen enkele samenhang tussen gemengd sporten en sociale cohesie. Opgemerkt moet wel worden dat autochtonen veel vaker in eigen kring sporten dan etnisch gemengd. Hierdoor is het aantal autochtone respondenten in deze analyse laag, waardoor effecten niet aantoonbaar kunnen zijn. Uit deze bescheiden poging tot specificatie blijkt de context van gemengd sporten er slechts binnen één van de onderzochte groepen toe te doen. In aanvulling op specificatie van het type activiteit en de context ervan, verdient blijkbaar ook specificatie welke etnische groep het betreft, zoals eerder overigens ook al bleek uit het verschil tussen autochtonen enerzijds en Turken en Marokkanen anderzijds in het aandeel gevonden samenhangen van vrijtijdsbesteding met sociale cohesie.

Slot: vrijtijdsbesteding en sociale cohesie in het perspectief van beleid en toekomst

Meer deelname aan cultuur en meer deelname aan sport gaan in alle vier onderzochte etnische groepen hand in hand met meer interetnische vrijtijdscontacten. Daarbij is de causale richting onduidelijk en kan bovendien een achterliggende derde factor de oorzaak van de gevonden samenhangen zijn. Cultuur- en sportparticipatie wijzen net als interetnische vrijtijdscontacten op een zekere openheid van geest en een zeker uithuizig vrijtijds patroon. Verder is er nauwelijks samenhang tussen vrijtijdsbesteding en sociale cohesie.

De constatering dat het goeddeels ontbreekt aan samenhangen tussen vrijtijdsbesteding en sociale cohesie en dat er bij de wel gevonden samenhangen onzekerheid bestaat over de causale interpretatie ervan, zijn geen steun in de rug voor de vigerende aspiraties ten aanzien van sociale cohesie in cultuur- en sportbeleid. Dat het aandeel samenhangen het hoogst is onder autochtonen, nodigt bovendien uit tot reflectie op de vraag of hier niet een samenhang die eigenlijk voornamelijk onder autochtonen bestaat algemeen geldend is verklaard. Dat Surinamers iets beter scoren dan Turken en Marokkanen zou wellicht een vingerwijzing kunnen vormen dat een

hoger opleidingsniveau of een betere taalvaardigheid een positieve rol kunnen spelen (Dagevos & Gijsberts, 2007). Een verklarende studie is hier echter nooit naar gedaan.

Het geringe aantal samenhangen van cultuur en sport met sociale cohesie heeft betrekking op de huidige deelname aan de huidige vormgeving van cultuur en sport. Daarmee is niet uitgesloten dat meer deelname of een andere vormgeving daarvan tot meer samenhangen zouden kunnen leiden. Gangbaar onderzoek, dit hoofdstuk inluis, blinkt niet uit in het specificeren van de context waarin vrijetijdsbesteding al dan niet met sociale cohesie verband houdt, zoals een langdurige en/of een intensieve deelname (vgl. McCarthy, 2004). Mogelijk genereren duurzaam in het dagelijks leven ingebouwde vormen van deelname aan cultuur en sport wel dergelijke effecten. Bijvoorbeeld wanneer projecten niet rondom etnische verschillen worden georganiseerd, maar rond zaken die mensen *belangrijk, nuttig of gewoon leuk* vinden. Zaalvoetbalcompetities (niet toernooien, want die zijn eenmalig) tussen witte, gemengde en zwarte wijken zijn hiervan een mooi voorbeeld, omdat ze over *voetballen* gaan (en niet over etniciteit) (Snel & Boonstra, 2005: 11). Ook het gericht samenwerken tussen sportvereniging, gemeente en zorginstelling, zoals in het programma *Meedoen Allochtone Jeugd door Sport* gebeurt, zal wellicht effecten opleveren. Hoekman et al. (2008) doen in hun tussentijdse evaluatie van dit programma hier echter geen uitspraken over.

Dat laat onverlet dat de hier gedane weinig specifieke constatering op gespannen voet staan met de eveneens weinig specifieke beleidstheorie dat cultuurdeelname en sportdeelname de sociale cohesie zouden bevorderen. Dat die theorie in beleid niettemin wel gehanteerd wordt, is in lijn met de eerdere bevinding over beleid ter bevordering van interetnische contacten (Gijsberts & Dagevos, 2007: 29; Snel & Boonstra, 2005; Wubs & Dagevos, 2007: 163), dat beleid niet stoelt op veel evidentie over de veronderstelde effecten en mechanismen.

Een blik op de toekomst, rekening houdend met de groeiende aantallen allochtonen die hier geboren en getogen zijn en die meer onderwijs genoten hebben, leerde eerder dat de allochtoon van morgen naar verwachting cultureel actiever zal zijn en meer zal sporten (Van den Broek & Keuzenkamp, 2008: 215-219). De betekenis van deze voorspelling over de vrijetijdsbesteding voor de toekomstige binding tussen etnische groepen is, vanwege de onzekerheid over de causaliteitsrelatie, niet evident. Het feit dat er ook onder de tweede generatie allochtonen weinig verband bestaat tussen vrijetijdsbesteding en sociale cohesie stemt niet optimistisch over het effect van hun veranderende vrijetijdsbesteding op sociale cohesie.

Noten

- ¹ Dit hoofdstuk vormt een compilatie van verschillende eerder verschenen publicaties op basis van de LAS-data. Meer informatie is terug te vinden in Van den Broek en Keuzenkamp (2008) en Van den Broek (2008).
- ² Bij de definitie van 'sporter' is gebruikgemaakt van het in sportonderzoek gebruikelijke criterium van minimaal twaalf keer per jaar sporten. Dat betreft hier dan degenen die, naar eigen opgave, minimaal twaalf keer gedurende de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête Leefsituatie van allochtone stedelingen (LAS) 'sportieve activiteiten in de vrije tijd' hebben ontplooid. Sport op werk of school werd hiervan uitgesloten, evenals vissen en denksporten. Wat wel als sport telt, werd niet expliciet vermeld, de respondenten kregen een toonkaart te zien met 25 mogelijke sportieve activiteiten (plus de mogelijkheid een categorie 'anders' in te vullen).
- ³ De naar verhouding hoge sportdeelname en lidmaatschap onder autochtonen met de laagste inkomens vormt hier een uitzondering. Dat de sportdeelname in die groep relatief hoog ligt, heeft te maken met het feit dat deze groep voor een niet onaanzienlijk deel (34%) uit 15-24-jarigen bestaat, veelal studenten, mensen dus met een relatief lage leeftijd en een hoge sportdeelname.
- ⁴ Teken, schilderen, beeldhouwen, muziek, zang, toneel, dans, ballet, pc-gebruik voor grafisch ontwerp of muziek maken.

Literatuur

- Breedveld, K. (2003).** Sport en cohesie: de relatie tussen sportdeelname en sociaal kapitaal. In K. Breedveld (red.) *Rapportage Sport 2003* (pp. 247-283). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Breedveld, K. & Meulen, R. van der (2003).** Vertrouwen in de sport. *Vrijtijdstudies* (20) 2, 37-50.
- Breedveld, K., Broek, A. van den, Haan, J. de, Harms L., Huysmans, F. & Ingen, E. van (2006).** *De tijd als spiegel. Hoe Nederlanders hun tijd besteden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Breedveld, K. & Broek, A. van den (2008).** Sport en uitgaan. In A. van den Broek & S. Keuzenkamp (red.) *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen* (pp. 170-188). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Broek, A. van den (2008a).** Vrijtijdsbesteding als bron van binding in multi-etnisch Nederland? In P. Schnabel, R. Bijl & J. de Hart (red.) *Betrekkelijke betrokkenheid; Studies in sociale cohesie; Sociaal en Cultureel Rapport 2008* (pp. 341-364). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Broek, A. van den (2008b).** Cultuurdeelname. In A. van den Broek & S. Keuzenkamp (red.) *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen* (pp. 149-169). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Broek, A. van den & Ingen, E. van (2008).** Sociale contacten in de vrije tijd. In A. van den Broek & S. Keuzenkamp (red.) *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen* (pp. 101-124). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Broek, A. van den & Keuzenkamp, S. (red.), (2008).** *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dagevos, J., Schellingerhout, R. & Vervoort, M. (2007).** Sociaal-culturele integratie en religie. In J. Dagevos & M. Gijsberts (red.) *Jaarrapport Integratie 2007* (pp. 163-190). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Janssens, J. (1999).** *Etnische tweedeling in de sport*. 's Hertogenbosch/Arnhem: Diopter - Janssens & Van Bottenburg bv/NOC*NSF.
- Duyvedak, J. & Krouwel, A. (1999).** Sportbeoefening van migranten – de kloof tussen wens en werkelijkheid. *Vrijtijdstudies*, (17) 4, 25-46.
- Duyvedak, J. & L. Veldboer (red., 2001).** Meeting point Nederland. *Over samenlevingsopbouw, multiculturaliteit en sociale cohesie*. Amsterdam: Boom.
- Gijsberts, M. & Dagevos, J. (red.) (2007).** *Interventies voor integratie. het tegengaan van etnische concentratie en bevorderen van interetnisch contact*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gijsberts, M. & Vervoort, M. (2007).** Wederzijdse beeldvorming. In J. Dagevos & M. Gijsberts (red.) *Jaarrapport Integratie 2007* (pp. 282-310). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Harchaoui, S. (2005).** Sporten is integreren. *Vrijtijdstudies*, (23) 4, 5.
- Hoekman, R., Kemper, F. & Frelie, M. (2008).** *Sport en integratie; vanzelfsprekend maar niet vanzelf*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Kamphuis, C. & Dool, R. van den (2008).** Sportdeelname. In K. Breedveld, C. Kamphuis & A. Tiessen-Raaphorst (red.) *Rapportage sport 2008* (pp. 74-101). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/W.J.H. Mulier Instituut.
- Kamphuis, C., Lenthe, F. van, Giskes, K., Huisman, M., Brug, J. & Mackenbach, J. (2007).** Socioeconomic status, environmental and individual factors, and sports participation. In *Medicine & Science in Sports & Exercise*, (40) 1, 71-81.
- Krouwel, A. & Boonstra, N. (2001).** Etnische tweedeling in sport en vrijetijdsbesteding?. In J. Duyvedak & L. Veldboer *Meeting point Nederland. Over samenlevingsopbouw, multiculturaliteit en sociale cohesie* (pp. 74-100). Amsterdam: Boom.

- Lindström, M., Moghaddassi, M. & Merlo, J. (2003).** Social capital and leisure time physical activity: a population based multilevel analysis in Malmö, Sweden. *Journal Epidemiol Community Health*, (57) 23-28.
- McCarthy, K., Ondaatje, E., Zakaras, L. & Brooks, A. (2004).** *Gifts of the Muse. Reframing the Debate About the Benefits of the Arts*. Santa Monica: RAND Corporation.
- McNeill, L., Kreuter, M. & Subramanian, S. (2006).** Social environment and physical activity: a review of concepts and evidence. *Social Science & Medicine*, (63), 1011-1022.
- Meulen, R. van der (2007).** *Brug over woelig water*. Amsterdam: Dutch University Press.
- RMO (2005).** *Niet langer met de ruggen naar elkaar. Een advies over verbinden*. Den Haag: Raad voor maatschappelijke ontwikkeling.
- Snel, E. & Boonstra, N. (2005).** De waarde van interetnisch contact. Een onderzoek over initiatieven en beleidsprojecten om interetnisch contact te bevorderen. In RMO *Niet langer met de ruggen naar elkaar. Een advies over verbinden* (pp. 87-170). Den Haag: Raad voor maatschappelijke ontwikkeling.
- Soeters, A., Hoog, K. de & Kloeze, J. te (1996).** Integreren door middel van vrije tijd? Vrijtijdsbesteding en integratie van Turkse gezinnen in een Arnhemse wijk. *Vrijtijdstudies*, (14) 4, 19-33.
- Stolle, D. (1999).** Onderzoek naar sociaal kapitaal. Naar een attitudinale benadering. *Tijdschrift voor sociologie*, (20) 3/4, 247-281.
- Theeboom, M., Van den Bergh, K. & De Knop, P. (2005).** Sociaal kapitaal en alternatieve sportaanbieders. *Vrijtijdstudies*, (23) 4, 37-47.
- Trienekens, S. (1999).** Kunst, cultuur en allochtonen – cultuurparticipatie van allochtonen. *Vrijtijdstudies*, (17) 4, 47-61.
- Turkenburg, M. & Gijsberts, M. (2007)** Opleidingsniveau en beheersing van de Nederlandse taal. In J. Dagevos & M. Gijsberts (red.) *Jaarrapport Integratie 2007* (pp. 72-101). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Uslaner, E. (1999).** Vrijwilligerswerk en sociaal kapitaal. In P. Dekker (red.) *Vrijwilligerswerk vergeleken* (pp. 181-206). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Verweel, P., Janssens, J. & Rocques, C. (2005).** Kleurrijke zuilen. Over de ontwikkeling van sociaal kapitaal door allochtonen in eigen en gemengde sportverenigingen. *Vrijtijdstudies*, (23) 4, 7-21.
- Verweel, P. (2008).** Respect in en door sport. *Vrijtijdstudies*, (26) 1, 17-27.
- VWS (2005).** *Tijd voor sport. Bewegen, meedoen, presteren*. Den Haag: ministerie van VWS.
- VWS (2008).** *De kracht van sport*. Den Haag: ministerie van VWS.
- Wubs, H. & Dagevos, J. (2007).** Interetnische contacten bevorderen in Nederland. In M. Gijsberts & J. Dagevos (red.) *Interventies voor integratie. Het tegengaan van etnische concentratie en bevorderen van interetnisch contact* (pp. 149-193). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.